

Szanowni Czytelnicy!

Kolejny numer „Ochrony Zabytków” trafia na rynek wydawniczy. Można stwierdzić, że w dobie naznaczonej przez zmiany redakcja stara się pozostać w zgodzie z tradycją i utrzymać rytm wydawniczy, do jakiego przywykli odbiorcy tego czasopisma. Wszak naszą misją jest zachować charakter wydawnictwa, mimo zmienności zewnętrznych uwarunkowań. Trudno jednak oprzeć się refleksji, że obecne czasy, oceniane w dłuższej perspektywie, będą się jawić jako okres zmian. Pandemia uświadomiła nam, jak kruche są podstawy stabilizacji, a zarazem, jak szybko przystosowujemy się do nowych sytuacji. Zdalność kontaktów, zdalność edukacji, pracy, a nawet zdalność uczestnictwa w wydarzeniach muzealnych czy kulturalnych stały się standardem współczesności. Na tym nie koniec, gdyż na przykład postrzeganie zmian klimatycznych i ich skutków rzutuje na, zdawać by się mogło, odległą dziedzinę, jaką jest ochrona dóbr kultury. Tematami konserwatorskimi stają się na przykład rozważania o możliwości instalowania w zabytkach nowych źródeł energii. Fotowoltaika stała się jednym z nowych wyzwań, a zarazem zagrożeń dla obiektów zabytkowych. Coraz częściej dyskusja przybiera jednak kierunek poszukiwania odpowiedzi na pytanie „jak?”, a nie „czy można?”. Złożoność zagadnień obrazowała konferencja zorganizowana w dniach 5-6 listopada 2021 r. pod patronatem Narodowego Instytutu Dziedzictwa przez Małopolskie Laboratorium Budownictwa Energooszczędnego Wydziału Inżynierii Lądowej Politechniki Krakowskiej pt. „Zabytki i Energia – Fotowoltaika a obiekty historyczne”. Na inne efekty zmian klimatycznych i cywilizacyjnych zwrócono uwagę w kolejnej ogólnopolskiej konferencji, której patronował Narodowy Instytut Dziedzictwa. „Podziemny Kraków – hydrologia na obszarze historycznego miasta” to tytuł konferencji, którą w listopadzie 2021 r. współorganizował NID oraz Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. W serii wystąpień diagnozowano problemy konserwatorskie związane ze zmianą poziomu wód gruntowych i skutkami zakłócania historycznych stosunków wodnych w mieście historycznym. W nurt rozważań środowiskowych i poszukiwanie rozwiązań łagodzących zmiany klimatyczne wpisały się również wytyczne Generalnej Konserwator Zabytków z 19 listopada 2021 r., skierowane do wojewódzkich konserwatorów zabytków, w sprawie stosowania standardów postępowania konserwatorskich związanych z dokumentacją, projektowaniem i utrzymywaniem historycznych kompozycji zieleni. W dokumencie podkreślono „rosnącą potrzebę zazieleniania obszarów miast i wsi”, oczywiście przy uwzględnieniu „szczególnych wymogów i podejścia projektowego do zieleni zabytkowej”. Zmiany w wymiarze społeczno-prawnym ożywiają z kolei następny nurt dyskusji konserwatorskiej. Dowodzi tego przeprowadzona w trybie online konferencja pt. „Zabytki dla wszystkich. Dostępność obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami”, która odbyła się staraniem Narodowego Instytutu Dziedzictwa 18 listopada 2021 r. Konferencyjne prezentacje i panele dyskusyjne ukazały złożoność zależności ochrony i udostępniania zabytków, szczególnie w zakresie dostosowania do wymogów dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Łącznie przywołane powyżej tematy obrazują refleksję, iż ochrona zabytków to w istocie – jak trafnie zauważył B.F. Feilden – zarządzanie zmianą. Odnotujmy, że spostrzeżenie to, sformułowane w połowie lat 80. XX w. przez brytyjskiego badacza i praktyka, zostało

upublicznione podczas konferencji poświęconej zanieczyszczeniu powietrza. Zatem, jak wskazywał sir Bernard Feilden, koncepcja „dynamicznego zarządzania zmianą w celu zmniejszenia tempa rozpadu”, która miała charakteryzować współczesne konserwatorstwo, od zarania łączyła się z problematyką środowiskową i klimatyczną. To znamieny sygnał wskazujący, że decyzje konserwatorskie podlegają coraz mocniej presji współczesności i uwarunkowań spoza klasycznie rozumianej dyscypliny. Zabytki a klimat, zabytki a uwarunkowania społeczne, zabytki w kontekście nieuchronności zmiany – to tematy dyskusji doktrynalnej i rozważań praktyków konserwatorstwa, które na pewno będą obecne we współczesnym kształtowaniu podstaw i celów naszej dyscypliny. Liczymy, że tematy te będą również pojawiać się na łamach „Ochrony Zabytków”. Można też wyrazić życzenie, by w „zarządzaniu zmianą” niezmiennie nie tracono z oczu autonomicznych wartości zabytków i ich właściwości jako dokumentu przeszłości. Takiej perspektywie rozumienia istoty ochrony zabytków odpowiadają artykuły zgromadzone w tym numerze czasopisma.

Zespół autorski B. Szmygin, A. Fortuna-Marek i A. Siwek, odwołując się do doświadczeń światowego dziedzictwa, prezentuje koncepcję formuły wyrażania wartości zabytkowego miasta historycznego. W bloku artykułów, których wspólnym mianownikiem jest odwołanie do historii, możemy zapoznać się z analizami prowadzonymi w różnych skalach postrzegania zespołu lub obiektu zabytkowego. Zespół autorów związanych z Katedrą Sztuki Krajobrazu, Instytutu Inżynierii Środowiska Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie zaprezentował rozwój Czerwińska jako dalszy ciąg historii. Wiktoria Taras, pracownik naukowy Instytutu Etnografii (Narodoznawstwa) Narodowej Akademii Nauk Ukrainy ze Lwowa, scharakteryzowała zespół pałacowo-parkowy we wsi Łowczyce (rejon żydaczowski w obwodzie lwowskim na Ukrainie). To cenny przyczynek historyczny, a zarazem interesująca prezentacja praktyki badawczej naszych sąsiadów. Wreszcie Roman Marcin z OT NID w Krakowie poddał wnikliwej analizie zespół dawnego młyna na Wieczystej w Krakowie, prezentując obiekt o charakterystycznej, a zarazem trudnej do współczesnych adaptacji formie architektonicznej i nieco zapomnianej historii. W bloku tematów łączących ochronę zabytków z problematyką muzealną polecamy artykuł Adrianę Merty-Staszczak na temat rady muzealnej jako struktury ochrony zabytków w Polsce międzywojennej oraz tekst Katarzyny Obłąkowskiej o ekonomicznych i społecznych efektach zewnętrznej działalności muzeów zamkowych i pałacowych w Polsce. W krąg badań konserwatorskich przenoszą nas artykuły Marcelego Tureczka – o datowaniu średniowiecznych dzwonów – i Daniela Mikulskiego – na temat datowania wielkopolskich siedzib ziemiańskich.

Zatem oddajemy w Państwa ręce numer przesycony historią i jej relacjami z problematyką konserwatorską. Mamy nadzieję, że będzie to kolejna zachęta do rozważań o celach i metodach ochrony zabytków. Życzymy inspirującej lektury!

Andrzej Siwek

Dear Readers!

The new issue of "Ochrona Zabytków" is ready for the publishing market. It can be stated that in a time marked by changes the editorial team strives to act in accordance with tradition, keeping the publishing rhythm to which recipients of this journal are accustomed. After all, our mission is to retain the journal character despite the changeability of external conditions. It is difficult, however, to reject a reflection that these days, assessed in a longer perspective, will appear as the time of changes. The pandemic made us aware how foundations of stability are fragile and, at the same time, how quickly we adjust to new situations. Online contacts, education or work, and even online participation in museum events or cultural happenings, became the standard nowadays. Such a situation expands further, as for example the perception of climatic changes and their effects influence an apparently distant field, i.e. the protection of cultural heritage. Conservation topics begin to include, among others, considerations about installing new sources of energy within monuments. Photovoltaics became one of new challenges and threats for historical objects. However, the discussion concerns increasingly searching of an answer to the question „how?“, and not „is it possible?“. The complexity of these issues was illustrated by the conference held on 5-6 November 2021 under the auspices of the National Institute of Cultural Heritage and organised by the Małopolskie Laboratory of Energy-Efficient Construction at the Faculty of Civil Engineering of the Cracow University of Technology. It was entitled "Monuments and Energy – Photovoltaics and Historical Objects". Other effects of climatic and civilisational changes were discussed during another Polish nationwide conference under the auspices of the National Institute of Cultural Heritage. "Underground Krakow – Hydrology in the Area of the Historical City" is a title of the conference which was organised in November 2021 together by the National Institute of Cultural Heritage and the Department of the History of Architecture and Conservation of Historical Monuments at the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology. A series of presentations diagnosed conservation problems related to a change of the groundwater level and effects of disturbing the historical water proportions in the historical city. The stream of environmental considerations and searching of solutions decreasing climate changes also include the guidelines of the General Heritage Protection Officer from 19 November 2021, formulated for voivodeship heritage protection officers, concerning the usage of standards of conservation procedures related to documentation, designing and maintenance of historical greenery compositions. This document emphasised "a growing need for greening of areas in cities and villages", naturally taking into account "special requirements and designing attitude towards the historical greenery". Changes in the social and legal dimension enliven another stream of the conservation discussion. A proof of this state of affairs was provided by the online conference entitled "Monuments for All People. The Availability of Historical Objects for Persons with Special Needs", which was held on 18 November 2021 due to efforts of the National Institute of Cultural Heritage. Conference presentations and discussion panels showed the complexity of dependence between protection and facilitation of monuments, especially in the scope of adjustment to the requirements of availability for persons with special needs.

Altogether, the abovementioned topics illustrate a reflection according to which the protection of monuments means in essence – as B.F. Feilden stated accurately –

the management of change. Let us note that this remark, formulated in the mid-1980s by the British researcher and practitioner, was made public during a conference devoted to air pollution. Thus, as indicated by Sir Bernard Feilden, the conception of “the dynamic management of change in order to minimise the rate of decaying”, which was supposed to characterise the modern conservation field, has always been related to environmental and climatic issues. It is a distinctive signal indicating that decisions in the area of conservation come increasingly under the pressure of modern times and conditions from outside the classically understood discipline. Monuments and climate, monuments and social conditions, monuments in the context of the inevitability of change – these are the topics of a doctrinal discussion and considerations of practitioners within the conservation field, and these subjects will certainly be present in the process of modern shaping of foundations and purposes characterising our discipline. We hope that these topics will also appear in the pages of “Ochrona Zabytków”. Moreover, one can express a wish that monuments’ autonomous values and their traits as the document of the past will be still perceptible in “the management of change”. Such a perspective of understanding the essence of the protection of monuments is reflected in the articles collected in this issue of our journal.

The team of the authors: B. Szmygin, A. Fortuna-Marek and A. Siwek, referring to experiences of the world heritage, presents the conception of a formula of expressing values characterising the historical city. In a set of the articles with a common denominator of referring to history, we can get acquainted with analyses conducted in different scales of perceiving the historical complex or object. The team of the authors connected with the Department of Landscape Art, the Institute of Environmental Engineering of the Warsaw University of Life Science showed the development of Czerwińsk as a continuation of history. Wiktoria Taras, a staff member of the Institute of Ethnography (Nation Studies) of the National Academy of Ukrainian Sciences from Lviv, characterised the palace and park complex in the village of Łowczyce (Żydaczowski District, Lviv Province in Ukraine). It is a valuable, historical complementary contribution and interesting description of research practice of our neighbours. Finally, Roman Marcinek from the Regional Office of the National Institute of Cultural Heritage in Krakow analysed profoundly the complex of an old mill in Krakow’s Wiczysta District, presenting the object with a distinctive architectural form, difficult for modern adaptations, and with a slightly forgotten history. In the set of topics combining the protection of monuments with museum issues, we recommend the article of Adriana Merta-Staszczak on the museum advisory board as a structure of the protection of monuments in interwar Poland, and the text of Katarzyna Obłąkowska on economical and social effects of the external activity of castle and palace museums in Poland. Furthermore, we are transferred to the circle of conservation research by the article of Marcelli Tureczek, on dating of medieval bells, and the paper of Daniel Mikulski, on dating landowners’ estates from the Greater Poland (Wielkopolska) region.

In other words, we offer you the issue of our journal permeated with history and its relations with conservation problems, and we hope that it will be another stimulus to considerations about purposes and methods of the protection of monuments. We wish you inspiring reading!

Andrzej Siwek